

***Zaman'ı düşünmek,
Zaman'ı yazmak***

Bu kitap Derin Düşünce Fikir
Platformu'nun okurlarına
armağanıdır.

www.derindusunce.org

İçindekiler

Önsöz.....	6
Kirli bir şeydir zaman...(Özlem Yağız).....	8
Zaman; Bünyamin'i Bekleyiştir, Yusuf'un...(Cemile Bayraktar).....	12
Tasavvuf ve Kuantum fiziği (Ibrahim B. Syed)	16
Zaman akıp gidiyor... (Rafet Günay)	21
Roman Türünde "Zaman" Kavramı ve Kullanımı (Suzan Başarlan).....	23
Ayy bu yazınız çok uzun, hiç vaktim yok! (Mehmet Yılmaz).....	30

Önsöz

Zaman insanın hissiyatıyla algılayamadığı, bilimsel, düşünsel, hatta psikolojik boyutları olan bir gerçeklik. Zaman yaşadığımız hayatın kendisi. Ama bu kadar önemli olan Zaman ile aramıza mesafe koymak, Zaman'ın dışına çıkıp onu keşfetmek mümkün mü?

Zaman konusundaki bu ilk kitabımızda Derin Düşünce yazarları zor bir işe girişiyorlar: Zaman'ı düşünmek ve Zaman'ı yazmak. Zaman'ın **NE?** olduğunu sorgulayacağımız ikinci kitaptan önce **NASIL?** olduğuna baktık bu ilk makalelerde. **NE?** ve **NASIL?** soruları Zaman'a bakışımızda ana eksen oluşturuyor çünkü bilimsel yolla, deney ve gözlemlerle ilerleyemediğimiz anlarda düşüncenin yardımına Sanat yetiştiriyor. Neden? Suzan Başarlan'dan bir alıntı:

“...Bir olgunun/durumun/olayın gerçek zaman süresini dolaysızca yansıtmak zorunda olmayan yazar, sanatsal zaman denilen “yoğunlaştırılmış ya da yayılmış”[1] bir zaman dilimi kullanır ve roman, modern bir ifâde şekli olduğuna göre, onun zaman bilincimizin çeşitli şekillerini ifâde etmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Aynı zamanda roman, içinde yaşanan şartların çoğunun etkilendiği insan tecrübesini sürekli bir şekilde ortaya serdiğine göre, insanın zaman bilincini ayrıntılı bir şekilde ve bu tecrübenin bir parçası olarak vermesi de tabiidir. Bir romanda zaman kavramını araştırmak, romancının metafizik kavramlarını, psikoloji anlayışını ve ustalığını araştırmak demektir. Bu aynı zamanda romancıyı, onun içinde yaşadığı tecrübe dünyasını, yarattığı roman dünyasını, aynı devirde yaşayan okuyucuları, o günden bugüne kadar romana yazarın düşünce ve hesaplarının dışında kalan bir zaman mesafesinden yaklaşan okuyucuları içine alan bir ilişkiler ağını incelemek demektir. Bu da, şüphesiz, romandaki en önemli olgulardan birisinin zaman olduğu sonucunu ortaya çıkarır...”

Kirli bir seydir zaman...(Özlem Yağız)

Virginia Wolf kendine ait bir oda yeter demişti yazı yazmak için. Ve yazın diyordu; erkekler ne düşünür diye düşünmeden yazın!

Dışarıdan matkap sesleri geliyor. Çıldırıcı bir şekilde gün boyu devam edecek. Hiç durmayacak. Her ne yapıyorlarsa hiç bitiremiyorlar. Bitmeyecek bittiğinde de bir diğeri başlayacak. Önce sert kararlı, demiri keser gibi giriyor beynime. Kafatasım ilk anda direniyor olmalı. Ses, tok kızgın: tırrrr. Sonra yumuşak dokulara geldiğinde rahatlıyor matkap, sesi inceliyor ve git gide yavaşlayan bir vınnn sesi ile sönümleniyor. Birkaç dakika ara verdiğinde mala sesleri geliyor, hırt hırt ve başladı yeniden önce dirençli, sonra yavaş, muzaffer ve bir vınnn sesi..

Kendime ait bir odam yok. 6 yaşında kızımın bile kendine ait bir odası var iki senedir benim yok. Onun için önce ben! diyebilecek sağlamlıkta bir benliğin olmalı.

Anneee bacağıma sinek ısırması kaşımın yara oldu, acıyor, önce ağlayan kızım giriyor içeri, sonra aynı kapıdan yan odada avaz avaz bağırın bütün kahramanları bok suratlı, pörtlek bakışlı çizgi filmlerinden birinin sesi.

-Kaşıma kızım

-vüüeee kaşınıyor ama.

-Kızım kaşıma, hadi dışarı

-Burası benim odam!

Aldın mı ağzının payını ve vınnnn...

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Biraz sonra ağabeyi ile bağırışmaya başlayacaklar. Ya kavga edecekler ya oynayacaklar ama her iki halde de biteviye bağırışacaklar. Ben bağırışmaya başlayacağım sonra susunnn, yeter artık belki 30. kes sesleneceğim, “kıs o televizyonun sesini!” sonra vinnn, hirt hirt hirt...

Nice zamandır gecenin bir vaktinde kelimeler hücum ediyor kafama. Kırık dökük yarım yamalak, anılar, hüzünlü tatlı acı... Zaman ile ilgili yazmaya davet etmiş çalışkan editörüm hepimizi. Nice zamandır geceleri vinsiz saatlerde zaman akıp duruyor belleğimde. Sıradan, sıra dışı anılar; unutulmuş, küflenmiş, hafızamın çukurunda kaybolmuş... Geceleri yazmak olmaz, geceler ailenin olmalı. Geceleri aile dediğin aile olmalı. Neden gündüzleri yapmıyorsun bu işleri iyice koştuk birbirimizden.

Herkes haklı. Ama kelimeler bir tek geceleri geliyor çoğu zaman. Pek olmaz ama bazen sessizlik olduğu saatlerde. O saatlerde kim ne düşünür diye düşünmeden yazacak cesaretim de geliveriyor gibi. Belki de bana öyle geliyor. Hain bir neşter var elimde. Olmaz diyorum bu yazılmaz bunu yazarsan incinirler, olmaz şunu da yazma seni incitirler. Acımasız bir eleştirmenim var matkabın beynimi deldiği köseciklerden birine saklanmış, durmadan konuşuyor. Kabiliyetsizliğin o senin. Eğer kabiliyetin olsa ben diliyle yazmak istemezdim hiçbir şeyi. Başka dünyaların olurdu, başka zamanların. Yanık saraylar inşa ederdin sen de. Kurak topraklar, çağına tanık olabilirdin kendini aşabilseydin. Bir hücrede yapayalnız canım acıyor anne deyip cinnete terk edilen Berivan'ın hikayesini yazabilirdin mesela. O cesaret o yetenek olsaydı sende bu kadar meşgul olmazdın kendinle. Berivan olman gerekmezdi Berivan'ı anlatmak için.

İyi de ben beni anlatmak istiyorum. Yegane tanıdığım ya da tanıdığımı sandığım kişiyi. Derin izler bırakacak cümlelerim yok benim. Yüzlerce yıl sonra okunduğunda insanları çarpacak derin felsefi anlam içeren kelimeler. Hiç olmadı. Liseli çocukların kompozisyon ödevleri gibi başkalarının cümlelerini kata kata yazdığın üç beş sayfa yazının ne kıymeti var. Kendi kelimelerim olmalı benim, kendi fikirlerim. İnançsız değilsem de inancımı bile kendi kelimelerimle konuşmayı isterim.

Başka hayatlar kurmak, başka dünyalara girmek. Bir nevi tanrılığa soyunmak değil mi? Büyük hikayeciler de bir nevi bu işin tanrısı. Kabul etmek güç ama Tanrı değilim ben. Bilmeden görmeden yazamıyorum. Gördüğümü hissetmeden. Ne yanık saraylarda dolaştım ne bir gece karlı topraklarda yürüdüm elini tutup annemin, köyüm yakıldığında. Doğrusunu isterseniz çoğunuzun gördüğü hiçbir yeri görmedim. Gördüğüm yerlerde ise çoğunuzun keşfettiği hiçbir detayı keşfedemedim. İnsanların yüzlerine baktığımda duygularını, düşüncelerini okuyanlardan da değildim. Bir çocuk bile daha başarılıdır bu konuda benden.

***

Bir gün hatırlıyorum hatıraların içerisinde... Daha çocukların öğlen saatlerinde gözünü açıp koşarak pc başına oturmadığı günlerden biri. Kahvaltılarının peynir zeytin ekmekle yapıldığı, çocukların sokakta oynamak için can attığı günler. Bir Karadeniz kasabasında kıvrık saçlı bir kız hatırlıyorum. Balkonda oturuyoruz hep beraber. Elinde bir dilim börek var. Önünde şekerli bir çay. Nadir mutlu saatlerden birini yaşıyoruz. Kimse kimseyle kavga etmiyor. Para , miras, soy sop, asalet konuşulmuyor. Yağmur yağarken mis gibi bir toprak kokusu geliyor. Toprak mis gibi kokuyor diyor annem. Yağmur yağdığında toprak kokuyor o günler. Yağmur yağdığında şimşeklerin güzelliğini ve toprak kokusunu düşünüyor çocuklar. Hangi alışveriş merkezine gidip hangi hamburger menüyü alıp eve mutsuz döneceğini değil. İnsanlar mutsuzluk veriyor çocuklara, bitmeyen mal mülk, soy sop tartışmaları mutsuzluk veriyor. Ama yağın yağmur, çakan şimşek, bir dilim börek, şekerli çay en çok da o toprağın kokusu mutluluk vaat ediyor. Hayaller kurduruyor acımasızca.

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

İnsanlar mutsuzluk veriyor yine birbirlerine bunca zaman geçtikten sonra benim hayatım dedikçe. Ama çocukları avutacak bir toprak kokusu, şimşeklere baktıkça hayaller kurduracak bir dost alem de yok artık. Hırs dolu çocuklar. Bilgisayar ekranlarından çıkmış anime karakterler gibi kötü kötü bakıyorlar insanın yüzüne. O bakışları ile parçalanıyor annelerin kalpleri. (Dünyanın en kadim sorusunu sorduruyorlar yeniden. Nerede hata yaptım. Anne olmak vicdan azabı çekmek değil mi bir yerde.) Şimşekler çakan göğe bakmıyorlar bile. Balkona çıkıp deniz manzarasına da. Baksalar da ne anlıyorsun anne diyorlar aptal aptal uzaklara bakmaktan. Uzaklara bakmak nasıl da aptalca geliyor onlara. Hayal kurmuyor çocuklar. Mutsuz da olsalar toprak kokusunu duydukları zaman bir gün ne olursa olsun bir şey olacaklarına dair, birileri için bir anlamları olacaklarına dair saatler süren hülyaları yok. Kameralı cep telefonları var onların, çilek mobilyalı şık odaları. Deep freezede sevdikleri yiyecekler. Sucuk severler, pizza severler, çeşit çeşit çukulatalar sonra. Bayramlarda çukulata yemenin tadını bilemezler. Her gün çukulata yerler çünkü. Yeni yıllarda fırından çıkan mis gibi kızarmış tavuk da bir şey değildir. Tavuk sıkıcı bir yiyecektir. Hiç muz yemeyi özlememişlerdir. Zeytinyağlı fasulyeyi ağızlarına sürmezler. Hayal etmez çocuklar. Bir gün kendi kelimeleri olan bir yazar olabileceklerine, çocuklarına neşeli sofralar kurabileceklerine dair düşlere dalmazlar. Annelerin hiç aklının ermediği, ermediği için de aşağılandığı oyunlar oynarlar internetten. Kaybettikçe hırslanırlar. Kazandıkça yine hırslanırlar.

Hiç aldatamazsınız bu çocukları sonra. Saçma sapan vatan millet Sakarya şiiirleri ile kalpleri tıprıdamaz. Yerli malı haftalarında kuru yemiş, portakal yiyerek mutlu olacak, Çalığışu'nu, Ateşten Gömleği okuyarak Feride olmayı hayal edecek çocuklar da değildir. Ama hiçbir şeye de inanmazlar. Sadece kötü bakışlı anime karakterleri süsler düşlerini. Doğa üstü yetenekleri ve ellerinde kılıçları vardır bi tek. Ahı tutmuştur belki başka coğrafyaların çocuklarının. Bunca mutsuzluk bunca ümitsizlik ondandır yaşadığımız. Hayatın bir yanında çocuklar elinde kılıçlar olan kötü bakışlı karakterlerin büyüündedir. Hayatın diğer yarısında ellerinde taş olan çocuklar öfkeli bakışlarının ardında bir gün, bir gece vakti evlerinden bir baskınla götürülmüş yakınları ile beraber çocukluklarına son verenlerin intikamını alacak eli silahı gerilla hayalleri kurar belki de. Ahı tutmuştur memleketin bir köşesinde sürü otlatırken, annesini doktora yetiştirirken yanan kavrunan bedenleri ile hayatı son bulmuş çocukların. Onlar bakışlarını dikmiştir hepimize. O yüzden artık toprak kokmaz yağmurlar. O yüzden güvenli evlerinde hayalleri pc ekranından öteye ulaşmayan çocuklar bu kadar kötü nazarlarla bakarlar etraflarına. O yüzden saçma gelir yağmur öncesi denizin manzarası bu çocuklara.

Her şey saçmadır nice zamandır. Feride'nin yaşadığı aşklar ülküler kadar saçma. Kandil akşamları saçmadır ninelerin ellerini öpmek. Bayramlarda giyeceğin papucu geceleri kalkıp kalkıp sevmek saçma. Yılbaşı geceleri kavgasız gümbürtüsüz bir aile ve beraberce tombala oynamayı düşünmek saçmadır, yaşlılardan bilmem kaçınıcı defadır dinlediğin savaş yılları öykülerini yeniden dinlemek saçma.

Kana ateşe bulanmışken ülkenin doğusu, batısında vur patlasın çal oynasın bir dünya vardır. Tekne turlarında güzel kızlar göbek atma yarışmaları yaparlar. "Salla halkı etkile" diye bağırın DJ lerin çığlıkları altında. Sallar halkı etkilerler tüm güçleri ile güzel kızlar. Halk da tıklım tikiş birikmiştir etraflarına hani etkilenebilmek için. Ülkenin doğusunda birileri gerilla cenazelerini yakar, taş atan çocuklara mesaj olsun diye. Yanık cenazelere baktıkça dağlar çağırır öfkeli çocukları. Ülkenin batısında geceler çılgın geçer. Binlerce liralık ayakkabıları çantaları vardır İstinye Parktan alınmış, selülit sorununu halletmiş şık kadınların. Reina gecelerinde şrak şrak şrak poz verirler magazin fotoğrafçılarına porselen dişlerini göstererek. Çalığışu okumak saçmadır bu dünya da Karamazov Kardeşler'in ruh tahlillerine kulak verecek zamanları da yoktur insanların. Ülkenin batısında evraklar bekler insanları, iş takipleri, ihaleler. Hiç bitmeyen istekleri vardır anime karakterlerine dönmüş çocukların. Anneler gelecek kaygısı ile dertlenirler. Dershaneden dershaneye koşarlar çocuklar ile

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

birlikte. Deneme sınavı sonuçları ile güler deneme sınavı sonuçları ile ağlarlar. Hızla akıp geçen bir hayata yetişmek gerekir gücün nisbetinde. İstiklal caddesinde hızla akar hayatlar. Hızla tükenir ömürler Tuzla tershanelerinde. Ve hızlıdır Boğaz gecelerinde sallayıp halkı etkilerken. Ülkenin doğusunda nasıl akar hayatlar bilinmez. Anlayamaz batıdaki adam neden öfkeli konuşturken bu 'Kürtlerin' hep yüzleri. Anlamak gerekmez ahkam kesmek için ya, zaten düşüncecek vakit de pek yoktur. Hızlı akar zaman oralarda.

O yüzden toprak kokmaz yağmurlar, o yüzden anne yemekleri ile mutlu olamaz çocuklar. O yüzden yıllar akıp geçerken ve toprak çağırırken seni şaşkın, kafası karışıkındır. Neydi bu şimdi. Yaşadım bunca yıl ama anlamı neydi tüm bunların diye sorar durursun nadir vınnnsız saatlerde.

Mutlu olmasa da mutluluğa dair hayalleri de kalmamıştır insanların.

Çünkü zaman kirli bir şeydir. Kirletir balkonda çayını yudumlayan kıvrık saçlı küçük kızları. Hayallerine ihanet ederek başlar her şey. Umursamadıkça kirlenir düşler. Vınnnsız saatlerde yazılmamış her satır bir umursamazlık kozası örer o kızın etrafına.

Yerli malı haftalarında yemiş yiyip şarkı söyleyen kızlar ront yapmaz bu ülkenin topraklarında artık. Acılar ebeveynlerimizin cinnetleri yüzünden yaşanmaz çocuk kalplerimizde okuldan eve dönünce. Cinnet bizzat küçük kızlarıdır artık. Soğuk yalnız hücrelerden dayanamıyorum canım acıyor anne diye bağırırlarken yitirirler akıllarını.

Çünkü kirli bir şeydir zaman. Bir yalanla gelmiş bir yalanla sona ermektedir tüm hayatın.

[Zaman; Bünyamin'i Bekleyişidir, Yusuf'un...\(Cemile Bayraktar\)](#)

*" And the lamp-light o'er him streaming throws his shadows on the floor;
And my soul from out that shadow that lies floating on the floor
Shall be lifted—nevermore! " **

Ceplerimde insanlar taşıdığımı düşünüyorum. Ağırlığım bundan olsa gerek. Diyorum, kendi kendime. Öyle ellerim cebimde, gözlerim bir yazı dizisini takip ediyor. Gözlerimin satır başlarından kayışıyla uyuşuyor parmaklarım. Ellerim ceplerimde, ancak yoklayamıyorum. O temiz adamın, tertemizlerini okuyorum. Aşkı tanımlıyor, her bulduğu maddeye can vererek, yaratmak bu diyorum, ekliyorum: Estağfirullah. Alex, diyor. Bir yalnızlık yürüyüşünün eylemci. Sola kayıyor gözlerim, emekçilik tümünden hikâye. An ile gözlerim, kulaklarıma ilişiyor. Saatin tik taklarına veriyorum kendimi, gece **01.43**. Ne anlamı var ki zamanın? Ben tik taklara bakıyorum, düşünüyorum; görüyor muyum, yoksa duyuyor mu? Arkamdan bir ses geliyor; ' **biraz actacak**'. Oysa yalnızım, **01.44**. Kimin sesi. Birden irkiliyorum:

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Alex. Ne hoş bir tat bırakıyor ağızda, zikrederken, ne tatlı ve naif, tekrarlıyorum: Alex. Birlikte yürüyelim mi?

Heybemde, bir şeyler taşıyorum, diyen bir hadsiz. Bir hadsiz giriyor, Alex ile tik tak ritminde yürüdüğüm kumsalın fonuna. Ne boş ağız var Tanrım? Ne çok çapulcu şair. Alex duymadan bir küfür savuruyorum, en alasından ve okkalı.

Bir martı geçiyor üstümüzden. Tik tak. Martılar böyle ses çıkarmaz ki? Gözlerimi kısarak, göğsü çeviriyorum başımı, yok yok onun sesi değil bu.

-Şiir okur musun?

İrkiliyorum, nar çiçeğine benzer bir koku ile, hafif gevşiyorum, irkilmekle birlik, hay Allah, ilk kez o bana sesleniyor, Alex'miş. Kibirli bir kadın değilim, sadece o rolü seviyorum. İçimden kendime kıkırdıyorum, dışım felfecir okuyor; **ben okumuyorum, bir süredir yazıyorum**, diyorum. Ne tatlı gülüyor. Yok yok gülmüyor, sadece yüzünün sol tarafı biraz hareket etti, mimikleri tatlı. Dişlerimi saklıyorum. An ile yine başlıyor; tik tak. Saate bakıyorum, **01.53. Hesaplıyorum, 9 küçük dakika, içimde çeyrek ömürlük sıcaklık**. Zaman mı, o da ne? Arkama dönüyorum, siyah beyaz dönem filmlerinden bir sahneyi canlandırarak üstelik, ayak izlerimiz. An yoktur, his vardır. An geçer, iz kalır. Zamanın üstünde bir zaman, zaman geçti, ayak izlerimizden anlıyorum. 4 sıra ayak izi, yan yana. Birlikte yürüyoruz, anlıyorum.

Hafiflediğimi hissediyorum. Kim geçtiyse hayatımdan, yahut mıhladıysa oraya kendini, arkamdaki ayak izlerime bekçi kılıyorum hepsini. Herkes benden arkada kalıyor. En önde ben yürüyorum. Kibirli bir kadın değilim, sadece o rolde kendimi seviyorum.

İçim hala sıcak. Bir mide gurultusu gibi başlıyor yine tik tak, tik tak. Lanet olası martı, kim simit verir sana, yahut hangi öykünün esas hayvanısın, hangi şiirin kıtasında geçersin? Tik tak, tik tak, bir mide gurultusu, içimi yalıyor şimdi. Korkuyorum; ya yol biterse, ya zaman tükenirse. Ah Alex.

Siyah bir gölge gibi yanımda, benden uzun, biraz irice, hep solumda yürüyor. Sağımda deniz, ortada ben, solumda Alex. Bakmıyorum, güya, dalgalı saçları bir silüet halinde geçiyor içimden. Acaba o da? O da, benim boynuma dolanmış, kelimelerimin yarısını yutan saçlarıma bakıyor mu? Keşke bakmasa, saçlarımdan kelimelerimi, kazırcasına çekip kopartıyorum.

Yürüyoruz. Sağımda deniz, ortada ben, solumda Alex. Tik tak, tik tak, zaman sarıyor ruhlarımızı. Yürüyoruz, her adım bir kelime; içimden, içime içime yazıyorum, kelime kelime. Tam ağızdan çıkacak; susuyorum. Sabrım yok, kibrim çok. Siyah, beyaz ve gri. Deniz, ben ve Alex. Böyleyim işte, yine beyaz ben istemeden dahi ben oluyorum. Kaderim hep vitrinin en temiz temasından fıskırıyor ucuma bucağıma. Siyah, beyaz ve gri. Deniz, ben ve Alex. Şükrolsun, hayat hep sağımdan başlıyor sıralamaya.

Yine irkiliyorum. 02.20 hesaplamaya çalışıyorum, kaç dakika oldu? Vazgeçiyorum. Yok yok geçmiyorum da, şey... Kelime bulamıyorum. Ceplerimi yokluyorum, hala yok. Elimi boynuma taşıyorum, okşarcasına, bir çekişte, boynuma dolananlardan bir tutam kelime çekiyorum. Alexli zamanlarımla kısa paragraflarına ekliyorum. Kaç dakikadır susuyoruz? Zaman nasıl geçer? Nedir hatta? Hangi zaman, Alexli olanlar mı? Bilmiyorum. Sanıyorum. Tam konuşacağım, dilimi ısıriyorum. Dişlerimi pranga kılıyorum. Yine başladı, lanet olası tik tak. Dur yıkıyorsun, hayır bozuyorsun, hayır hayır yaratıyorsun. Şimdi şimdi hissettiriyorsun; biz zamanın içinden geçerken,

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

zaman bizim içimizden, biz sustuğumuzda, zaman üstümüze bulandığında, biz artık yok; ben oluyorum. Ve anlıyorum. Alex bir piyon, o yok. Ben varım, beni yaratan zaman. İçimden geçen tik taklar. Ezberliyorum. Alex yok, o bir piyon.

- Poe okudun mu hiç?

Dudaklarımı büküyorum. Ağzımdan zincirden boşalıncasına, dökülüyor kelimeler, hepsi zehir zemberek; yarısını saçlarımdan sökmüşüm, yarısı dilimi çevirerek ağzımda dansöz gibi kıvrılıveriyor ona doğru, zamanı yine kaybediyorum, hani Alex yoktu? Kendi sesimden ürkiyorum, nasıl su gibi akıyor kelimeler, nasılsa akıyor, ürkiüntümü devrediyorum, nasıl bir doğuştur o, başlıyorum.

Garip, ölü gibi dinledi. Dirilir gibi döndü, ve:

- Neden, çeviri okumadın?

Ne söylemeli şimdi, ellerimi cebime soktum, an geçsin için birkaç sahte mimik de çevirdim, güzel yüzümden. Ahmak. Sanırım gözlerime bakmaya çalışıyor. Oh olsun, lanet martıdan da öcümü aldım, Kuzgun'u kılarak bir şah. Ne söyleyecektim, oldu bir şeyler, artık Alex mat. Hiç, dedim. Çeviri şiir, şiir değildir.

- Nasıl yani?

Ahmak, susmuyor. Hala mat mat soruyor. Neredeyse görünmeyecek. Hiç işte diyorum. ' **Hiçbir zaman** ' olarak çeviriyorlar, bence ' bir daha asla ' olarak çevrilmeli.

- O zaman öyle oku.

Tik tak başlıyor. Çok şükür. Alex konuşuyor. Ben duymuyorum, tik takları sayıyorum. Kurgu tümünden değişti. Sağımda deniz, ortada ben, solumda zaman. Ben zamanın içindeyim, Alex tümünden dışında. Ne olmuş olabilir? Demin zamanın içinde erimesin diye daha az nefes aldığım, tükendiğim bir üçüncüken ne oldu? Ne oldu, ne oldu da zamana devşirdi bu çarpıntı kendini, ne oldu?

İkinci; kıyam şahit, saat; 17.21

Güneş gidiyor mu ne? Ah gitse, ay gelse...

Uyumuşum, uyanmış, saat kaç, hala mı? **17.22** günü bitirmişim, ne manalı. Gece gelecek, yine yine kalbim atmaya başlıyor, elimi koyuyorum hissediyorum, koymuyorum yine, vallahi yaşıyorum.

Uyumuşum, rüya; **17.24**. Unutmuşlar beni burada güya. Karanlık. Bu kez tik taklar kalbimden geliyor. Göremiyorum, sayıyorum. Tik tak, tik tak; sanırım, sanırım **17.26**.

Rüya. Kuyudayım. Martı, ben, Alex'in cesedi. Yerde kanlı gömleği. Hala mı rüya, sanırım bu kıska. Vakti kaybediyorum, yakalayamadığım tik taklar artık çok daha kısa. Karanlık kuyu; martı, ben, Alex'in cesedi, yerde kanlı gömleği. Karanlık. Görmüyorum; biliyorum.

Kuyu. İçeri içeri bir ses; Züleyha. Hayır, ben Yusuf. Ben demiyorum ama ses benim, cevap, cevap yine benim. Kuyudan ses veren, evet o benim. Kuyu dahi benim.

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Kuyu. İçeri içeri bir ses; saat kaç? Hay Allah, yine unuttum, kaçırdım tik takları. Hızlıca geveliyorum; kalbim kaç kez çarptıysa vakit o dur, saat o, dahi zaman o. Sus, diyor. Geçtin, tamam.

Rüya. Babam görüyor. Ama Bünyamin kör, hem sağır. Dişlerim yine, dilimi kesiyor, inliyorum; Bünyamin, buradayım. Nafile, Bünyamin sağır, Bünyamin kör. Duymuyor, görmüyor. O görmüyor, o duymuyor, ben seslenemiyorum. Ama görüyorum, dua gibi açılmış elleri, önce göğşe, sonra bana. Arıyor, arıyor bak, elleriyle yora yora. Dilimi bir kuvvet, sıyrıyorum dişlerim arasından, var gücümle: Bünyamin, buradayım, gel!

Gözlerim kapalı. İkinci akşam arası uyumaz, uyumuşum. Rüya. Bir ' **kuzgun** ' dokunuyor omzuma, korkuyorum. Bir sığıyorum; Bünyamin. Uyan, diyor, uyan ben geldim. Kuyuya uzanan bir beyaz el, Bünyamin. Gitme diyorum, gitme. ' **Bir daha asla**, diyor. **Bir daha asla**.

-Saat kaç?

-Sorma, **bir daha asla**.

Anlıyorum. An dahi kavuşmadır. Saat kaçtır? Vakit nedir? Zaman ne kadar?

Tamam, diyor Bünyamin, geçtin tamam. Geçti tamam. Zaman budur, diyor. Ne saydığın tik tak, ne yakıştırdığın rakam. Zaman budur, bir göz kapatıp açınca kadar geçen an.

Yumuyorum gözlerimi. Bünyamin diyor, bir daha asla.

Yorgunum, ' yükselecek belki ruhum ' belki ruhun; benden vazgeçme, benden vazgeçme.

Tik tak, tik tak. Anlıyorum; Alex andır, Bünyamin zaman. Geveliyorum; benden vazgeçme, benden vazgeçme.

Tik tak, tik tak. Yumuyorum, ellerimi ceplerimde. Ceplerim; insan dolusu. Yumuyorum, bir beyaz kağıt, alıyorum: 18.00. Sayıklıyorum; benden vazgeçme, benden vazgeçme.

12 Şevval - Samsun

* Gölgesi akıyor zemine yüksekteki lambadan
Ve bu gölgeden, yerde uzanmış yatan,
Yükselecek mi ruhum? - "hiçbir zaman" Edgar Allan Poe - Kuzgun

Tasavvuf ve Kuantum fiziği (Ibrahim B. Syed)

Ibrahim B. Syed, Ph.D, D.Sc. Uluslar arası İslami Araştırmalar Derneği Bşk

Çeviren: Ekrem Senai

Tasavvuf ve kuantum teorisinin birçok ortak noktası bulunmaktadır. Örneğin, fizikçilerle sufilerin dünya görüşleri birbirine çok yakındır. Mekanistik dünya görüşünün aksine, Sufiler, evrendeki herşeyin birbiriyle ilişkili olduğunu, aynı mutlak gerçeğin farklı cilveleri , tezahürleri olduğunu düşünürler. Gerçeğe erişmek, varlıktaki tekliğin ve karşılıklı ilişkinin farkına varmak, benliğini aşmak ve kendisini mutlak gerçeklik içinde tanımlamaktır.

Mekanistik bilim oldukça karmaşık bir matematik dille ifade edilir. Buna karşın tasavvufun dili meditasyondur. Sufiler, bu yolla elde edilen bilgilerin ifade edilemeyeceğini söylerler. Sufilerin tecrübe ettiği hakikat, belirsiz ve ayırt edilemeyecek bir hüviyettir. Akli bilgi kaynağı olarak görmezler ama onu tecrübelerini analiz etmek ve yorumlamak için bir araç olarak kullanırlar.

Gözlem şekillerinin farklılığı dolayısıyla bilimsel deney ve Sufi tecrübesi arasında bir paralellik kurulması ilk bakışta tuhaf gelebilir. Fizikçiler detaylı takım çalışması ve çok sofistike teknolojik yöntemler kullanırlar; buna karşın sufiler bilgiyi içgözlem yoluyla, araçsız ve aletsiz bir şekilde, zikir (meditasyon) sırrıyla elde ederler. Temel parça fiziğinde bir deneyi tekrarlamak yıllarca süren detaylı bir eğitimi gerektirir; derin Sufi tecrübesi de genellikle deneyimli bir ustanın elinde gerçekleşir ve yıllar sürer. Fizikçilerin teknik aparatları ne derece karmaşıkrsa Sufi bilincinin derin zikir halinde iken fiziksel ve ruhsal durumu da en az o derece karmaşıktır. Yani bilim adamları ve sufiler, normal bir insanın ulaşamayacağı gerçekleri gözlemlemek için karmaşık metodlar kullanma konusunda ortak bir özelliğe sahiptir.

Zikir

Zikir zihinsel sükunet ile bilinci rasyonaliteden sezgiselliğe kaydırır. Bu sessizlik nefes alıp vermeyi düzenlemek veya Allah, la ilahe ilallah seslerine odaklanmakla başarılıdır. Dua ve ibadet de akli devreden çıkararak zikir kapsamında değerlendirilir, zikrin daha statik formları olan sükunet hali ve huzur hislerine yol açar. Bu pratikler bilincin meditatif modunu geliştirir.

Zikrde, zihin tüm düşüncelerden ve kavramlardan boşaltılır ve bu şekilde sezgisel kademeye hazırlanır. Rasyonel zihin susturulduğunda, sezgisel kademede fevkalade bir bilinç düzeyi ortaya çıkarır, kavramsal düşünce filtresi devre dışı kalmış ve sezgisel deneyim ön plana çıkmıştır. Bu meditasyonel durumun ana özelliği çevre ile tek olma bilinç durumudur, bu safhada artık tecezzi, ayrılık sona ermiş, tüm farklılıklar ortadan kalkmıştır.

Hakikatin içten gözlenmesi

Tasavvuf hakikatin doğrudan içten gözlenmesine dayanır; fizik ise bilimsel deneylerle doğal fenomeni gözlemler. Fizikte, modeller ve teoriler tahminidir ve bunlar modern bilimsel araştırmanın temelini teşkil eder. Dolayısıyla Einstein'ın deyimiyle, matematiğin kurallarına uyduğu sürece, kesin değildir; kesin olduğu sürece de, gerçeğe tekabül etmez. ([Albert Einstein, 1936, "Albert Einstein: The Human Side", Helen Dukas ve Banesh Hoffmann] ayrıca "The Tao of Physics by Fritjof Capra, Bantam New Age Books, New York, 1980, sy. 27. Mantık eşyanın doğasını analiz ettiğinde, absürd veya paradoksla karşılaşmak zorundadır. Bu sufilerce hep böyle olmuştur, bunun bilimde bir problem halini alması ise son dönemlere tekabül eder.

Doğa, bilim adamlarınca makro alem içinde incelenir ve bu alem, 5 duyu ile hissedilir bir dünyadır. Kelimeler, akli kavramlar ve görüntüler hep bu tecrübeye dayanır ve dolayısıyla doğa fenomenini tarif etmek bu duyularla sınırlıdır. Atom ve atom altı dünyasında ise duyularımızın ötesine geçilir, bu yüzden bilgi artık duyulardan temin edilemez. Konuştuğumuz dil, duyularımızın gözlemlediği görüntüler bu alemi tanımlamak için yetersiz kalmaktadır.

Doğanın derinine nüfuz ettikçe, olağan dilin kavramlarını ve algısal görüntüleri daha fazla terk etmek zorundayız. Atomu ve atomsal yapıyı araştırırken, bilim algısal hayal gücümüzün sınırlarını aşar ve dolayısıyla artık mantık ve sağ duyuya mutlak bir kesinlikle dayanamaz mümkün olmaz. Kuantum fizikçileri bilime, eşyanın doğasına ait ilk alametleri kazandırmışlardır. Sufiler gibi, fizikçiler de gerçeğin 5 duyunun dışına çıkan tecrübesi ile uğraşmakta ve bu deneyimin paradoksal yönleriyle karşılaşmaktalar. Geline nokta, modern fiziğin model ve görüntüleri Sufilerinkine son derece benzerlik içindedir.

İletişim problemi

Bilim adamları ortak dilimizin atomik ve atom altı gerçekliği hiçbir şekilde tanımlayamadığını fark ettiler. Fizikte relativitenin ve kuantum mekaniğinin ortaya çıkmasıyla, klasik mantığın ötesine geçilmesi ve kullandığımız dilin bu yeni gerçekliği ifade edemeyeceği ortaya çıktı. Sufiler daima hakikatin dilin sınırlarını aştığını fark etmişler ; akıl ve akli kavramları aşmaktan korkmamışlardır. Sufiler de, fizikçiler gibi dil sıkıntısı yaşamaktadırlar: Her iki grup da bilgilerini paylaşmak istemekte, ama bunu yapmaya kalkıştıklarında mantıksal çelişkiler ve paradokslar ortaya çıkmaktadır.

Işığın düalitesi

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Kuantum fiziğinde, paradoksal durumların kaynağı genellikle ışığın dual tabiatıyla veya daha genel ifadeyle, elektromanyetik radyasyonla ilgilidir. Işık, dalgalar şeklinde girişim oluşturur. Bu durum iki ışık kaynağı kullanıldığında gözlenir, ışık parlak ve sönük dokular oluşturur. Diğer yandan, elektronmanyetik radyasyon da fotoelektrik etki üretir: kısa dalga boylu ışık (örn, ultraviyole, x-ışınları veya gama ışınları) bazı metallerin yüzeyine çarptığında, yüzeyden elektron düşürebilirler. Bu yüzden, yüzey hareketli parçalardan oluşuyor olmalıdır.

Kuantum teorisinin erken safhalarında, fizikçiler elektromanyetik radyasyonun nasıl olup da hem partiküllerden (çok küçük bir hacimde sıkışmış cisimlerden) , hem de dalgalardan (uzayda geniş bir alana yayılan) oluştuğu konusunda şaşkınlığa düştüler. Bu durumu ifade etme imkanı yoktu.

Sufizm gerçeğinin paradoksal yönleri ile baş edebilmek için birçok yöntem geliştirdi. Attar, Hafız, İbn Arabi, Rumi, Bistami, ve diğerlerinin çalışmaları şaşkınlık verici çelişkilerden bahseder. Ayrıca, bunların özlü, güçlü ve son derece şiirsel dilleri okuyucunun mantıksal akıl yürütme alışkanlıklarının ötesine geçer. Heisenberg bir keresinde Bohr'a sorar: Atom deneylerinde gördüğümüz gibi doğa gerçekten absürd olabilir mi? (Werner Heisenberg. Physics and Philosophy. Harper Torchbooks, New York, Harper and Row, 1958, p.42)

Makroskobik aleme ait olan duyumsal deneyimlerimiz, bize imgeleri ve akli kavramları resmetmek ve bunları dil ile ifade etmemize olanak tanır. Bu dil doğal fenomeni tanımlamak için yeterlidir. Newton'un evrensel mekanik modeli makroskobik alemin tanımlar. Yirminci yüzyılda, fizikçiler atomun ve atom atı parçacıklarının varlığını deney yoluyla doğruladılar. Bu parçalar duyusal algılarımızın ötesinde olduğundan, onlarla ilgili bilgimiz artık doğrudan duyusal deneyimden kaynaklanmıyordu. Dolayısıyla şeylerin esas doğası ile uğraşırken daha önce bahsettiğimiz problemlerle karşılaşmamız kaçınılmazdır.

Modern fizik

Sufiler hakikatı tecrübe etmenin anlık olduğunu ve insanın bilincinin yaşayabileceği en şaşırtıcı olay olduğunu söyler. Bu, 5 duyu ile kavranan alemin alt üst eden bir deneyimdir. Sufiler bunu dibi çıkmış kova olarak tanımlıyorlar.

Fizikçiler de aynı şekilde yirminci yüzyılın ilk kısmında ortaya çıkan atom teorisine dünya görüşlerinin temellerinin sarsıldığını hissettiler. Tarif ettikleri kavramlar sufilerin tariflerine benziyordu. Heisenberg şöyle diyecetti: Modern fizikteki son gelişmeler ancak fiziğin temellerinin hareket etmeye başladığını ve bu hareketin zemini bilimden ayırarak hissi oluşturduğu fark edildikten sonra anlaşılabilir. (Werner Heisenberg. Fizik ve Felsefe. Harper Torchbooks, Harper and Row, New York. 1958, sy. 167)

Modern fiziğin bulguları mekan, zaman, nesne, sebep ve etki gibi kavramlarda derin değişimleri gerekli kıldı. Bu kavramlar dünyayı deneyimlememiz için çok temel şeyler olduğundan, bunları değiştirmeye çalışan fizikçilerin yaşadıkları tam bir şok haliydi. Bu değişimlerin sonucu olarak ortaya yeni ve tamamen farklı bir dünya görüşü çıktı ve hala formüle edilmesi sürüyor. Kuantum teorisi doğanın birbirine bağımlılığını gösteriyor, dolayısıyla bizi evrenin fiziksel nesnelere oluşturduğu bir şey değil ama tek bütünün komplike ilişki ağında bulunan birçok parçasından oluşan bir bütün olarak anlatıyor. Aynı sufilerin algıladıkları gibi.

Zaman-mekan

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Sufilerin 5 duyunun algıladığı alemin ötesine geçip, üç boyutlu dünyayı aşarak, çok boyutlu bir gerçekliğe eriştiği anlaşılıyor. Relativistik fizik için, kişi dört-boyutlu zaman-mekan gerçeğini görebiliyorsa, bunda paradoksal bir durum yoktur. Sufilerin zaman ve mekan nosyonları relativite teorisinin anlattığına çok yakındır.

Tasavvufta, hakikatın zaman-mekan karakterinin güçlü sezgisi vardır. Sufiler külli bir yok oluş hali tecrübe ederler, öyle ki orada akıl ve beden, nesne ve obje ayrımı yoktur. Tam murakabe halinde, zamansız mekan ve mekansız zaman yoktur, çünkü bunlar birbirine geçmektedir. Fizikçiler mekan-zaman nosyonunu bilimsel deneylere dayandırır, Sufiler ise bunu tasavvufa dayandırır. Modern fiziğin göreceli modelleri ve teorileri Sufizmin dünya görüşünün iki ana elemanını betimler: evrenin tekliği ve asıl olarak dinamik karakteri. Mekan farklı derecelerde bükülmüştür ve zaman evrenin farklı bölgelerinde farklı hızda akar. Üç boyutlu Öklidyen mekan ve zamanın lineer akışı fenomeni fiziksel dünyanın algı tecrübeleriyle sınırlı olduğundan, hakikate ulaşılması için önce bunların terk edilmesi gerekir.

Sufiler tecrübelerini daha yüksek bilinç seviyelerine genişletmekten bahsederler. Ve bu seviyelerin mekan ve zamana ait radikal farklı deneyimleri içerdiğini söylerler. Meditasyonla/murakabe ile üç-boyutlu mekanın ve zamanın ötesine geçtiklerini vurgularlar. Anların birbirini takip ettiği lineer bir dilimden çok, sonsuz, zamansız ve dinamik bir şimdiki zamanı deneyimlerler. Ruhsal dünya geçmiş, şimdi, gelecek gibi zaman dilimlerinden oluşmaz, çünkü kendilerini mevcut zamanın an'ı içinde sıkıştırmışlardır ve hakikati bu an içinde tecrübe etmektedirler.

Kütle-enerji denkliği

Einstein kütle-enerji denkliğini basit bir matematiksel eşitlikle göstermişti: $E=mc^2$. Fizikçiler parçanın kütlelerini karşılığı olan enerji birimleriyle ölçerler. Kütlelerin enerjinin bir formundan başka bir şey olmadığını keşfiyle parçacık kavramında kökten bir değişiklik gerekli oldu. Çünkü parçacıklar basit maddelerden değil ama enerji kuantaları (demetleri)nden oluşuyordu. Enerji ise hareket ve proseslerle ilişkiliydi, bunun anlamı atom altı parçacıkların aslında dinamik bir doğası bulunduğu ve zaman-mekan olarak dört boyutlu bir varlıkları olduğuydu. Yani hem mekan hem de zaman yönleri bulunmaktaydı: onların mekan yönü onları belirli bir kütleyle sahip birer nesne olarak görünmesini sağlıyor, zaman yönleri ise onları eşdeğer enerjideki proses haline getiriyordu.

Atom altı parçacıklar gözlemlendiğinde, onları birer madde olarak görmüyoruz. Tüm gördüğümüz sürekli birinden diğerine değişen dokular, enerjinin sürekli dansı. Atom altı dünyanın partikülleri sadece çok hızlı hareket açısından değil ama prosesler yönünden de aktif. Maddenin varlığı ve hareketi ayrılamaz, çünkü bunlar sadece aynı zaman-mekan gerçeğinin farklı yönleridir.

Normal olmayan bilinç seviyelerinde, Sufiler makroskobik seviyede zaman ve mekanın birbirine geçtiğinin farkındadır. Dolayısıyla onların makroskobik dünyayı gördükleri şekil fizikçilerin atom altı parçacıkları fikrine çok benzemektedir. Sufiler için, tüm bileşik şeyler geçicidir. Gerçek tüm formların ötesindedir ve tüm tanım ve spesifikasyonları aşar. Dolayısıyla şekilsiz ve boştur. Sufiler dünya fenomeninin zihninin hayali tezahürleri olduğunu düşünürler ve kendi başına bir gerçekliğe sahip olmadığını söylerler.

Sonuç

Modern fiziğin ana teori ve modelleri tutarlı ve Sufizmle son derece uyum içinde bir dünya görüşü oluşturdu. Bu paralelliğin önemi muhakkaktır.. Her iki yaklaşım da - fizikte maddenin derinlikleri ve

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Sufizmde bilincin derinlikleri-günlük yaşamın görünen alışıldık görüntülerinin ardındaki farklı gerçeği keşfettikleri noktada buluşuyorlar. Fizikçiler bilgilerini deneylerden elde ediyorlar, Sufiler ise bilgilerini meditatif iç gözlemlerle elde ediyorlar. Sufiler içe bakıyor ve farklı bilinç kademelerine ulaşıyorlar. Aslında, Sufilerin kendi bedenini deneyimlemesi alemler deneyimlemenin anahtarı olarak görülüyor.

Bir diğer benzerlik ise iki grup gözlemlerinin de olağan hislerin ulaşamayacağı alanlarda vuku bulması: fizikçiler için atomik ve atom altı dünyalar ; Sufiler içinse 5 duyunun aşıldığı olağan dışı bilinç kademeleri... Her iki grup için, bu çok boyutlu tecrübe 5 duyu alemini aşmakta ve dolayısıyla günlük kullandığımız lisan ile ifade edilememektedir.

Kuantum fiziği ve Sufizm insan zihninin rasyonel ve sezgisel fakültelerinin birbirini tamamlayan parçaları. Modern fizik dünyayı rasyonel zihnin son derece uzmanlaşması ile deneyimliyor; Sufiler ise sezgisel zihnin son derece uzmanlaşması ile. İkisi de dünyanın tam anlaşılması için gereklidir. Sufizm aşyanın en derin tabiatını anlamak için gereklidir ve bilim de modern yaşam için gereklidir. Bu yüzden Sufi sezgisi ve bilimsel analiz arasında dinamik bir etkileşime ihtiyaç vardır.

Referanslar:

1. The Dancing Wu-Li Masters by Gary Zukav. 1994. : An Overview of the New Physics. Bantam New Age Books. New York.
2. Capra, Fritjof, 2000. The Tao of Physics : An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism. Shambhala, Boston
3. Heisenberg, W. 1974. Across the Frontiers. Harper and Row, New York.
4. Heisenberg, W. 1958. The Physicist's Conception of Nature. Harcourt, Brace & Company, New York.
5. Physics and Man. 1970, Robert Karplus. W. A. Benjamin, Inc. New York.
6. Wilber, K editor. 1984. Quantum Questions: Mystical Writings of the World's Great Physicists. Shambhala, Boston.
7. Schrodinger, E. 1967. What is Life. Cambridge University Press, Cambridge.
8. Schrodinger, E. 1964. My View of the World. Cambridge University Press, Cambridge.
9. Einstein, A. 1934. Essays in Science. Philosophical Library, New York.
10. Einstein, A. 1950. Out of My Later Years. Philosophical Library, New York.
11. Pir Vilayat Inayat Khan. 1999. Awakening: A Sufi Experience. Tarcher/Putnam, New York.
12. Carl Ernst. 1997. Shambala Guide to Sufism, Shambhala Publications, Boston.

Zaman akıp gidiyor... (Rafet Günay)

Zaman insanoğlunun duyu organları ile algılayamadığı, fiziki, felsefi, psikolojik ve sosyolojik boyutları olan bir fenomen (olgu) ve gerçektir. İnsanın içinde bulunduğu psikolojik durum ve yaşadığımız olayların niteliğine bağlı olarak algılanan, hissedilen ve öznel bir zaman olarak nitelendirilen bir zamandan da söz edilebilir. Bazen bizler, içinde yaşadığımız olay ve yaşantıların ilginçliğine ve zenginliğine bağlı olarak zamanın nasıl uçup gittiğinin farkında olmayabilir ve “zaman nasıl da hızlı geçti” diye yakınırız.

Zaman yaşadığımız hayatın ta kendisidir. İnsan hayatı belli bir zaman diliminden oluşmaktadır. Allahın izni ile 900 yıl yaşamış Hz. Nuh(a.s) bile ; “bir kapıdan girdim, diğer kapıdan çıktım” diyebileceği kadar vakurlu mütevazı bir yaşam sürmüştür. Zamanın algılanış ve kullanım biçimi, geçmişten günümüze kültürlere ve toplumlara göre değişebilmektedir. Geleneksel toplumlarda zaman, oldukça esnek, bitimsiz bir kaynak olarak algılanır. Zaman öldürmek, zamanı boş şeylerle doldurmak, zamanın geçmediğinden yakınmak girift duygulu insanların vazgeçemediği söylemlerdir. Oysa gelişmiş toplumlarda zaman, ayrıntılı biçimde zaman dilimlerine ayrılmış ve buna uygun örgütlenmiş bir düzendir. Zaman tasarruf edilemeyen, kiralanamayan, satın alıp ödünç verilemeyen, çoğaltılamayan, geri döndürülmez bir yoldur.

Bir zamanlar psikoloji kitabında okuduğum bir bölüm vardı. Hayatın ve getirilerinin kıymetini anlamak için tavsiye edilen bir metot vardı içinde. Deniyordu ki: “ *Arada bir, çok bunaldığınızda, hayatın sizin için çekilmez hale geldiğini düşündüğünüzde kendinize 10 dk ayırın ve kendi cenaze töreninizi düşünün*”. Cümleyi ilk okuduğumda irkilmiştim. Ben girişin akabinde daha pozitif bir gelişme ve tavsiye bekliyordum. Ama “kendi ölümünüzü ve cenazemizi” düşünmemiz tavsiye ediliyordu. Tüylerim diken diken oldu ve yazarın saçmaladığını düşündüm o an... Ama önyargı düşmanı biri olarak okumaya devam ettim. Diyordu ki: “ *Bunları düşündüğünüzde dünyadaki yerinizi, dünyayı terk ettiğinizde oluşacak boşluğu, sevdikleriniz ve sizi sevenler için öneminizi anlayacaksınız. Özellikle insanların sizin için neler söyleyeceğini, onlar için ne ifade ettiğinizi hissetmeye çalışın. O andan geriye dönme şansınız olmadığını, hayat denen kredinizin bittiğini ve onlara yanıt verme şansınız olmadığını düşünün. Dünyadaki küslüklerin, ayrılıkların, kavgaların yanında bu acının ve geri dönülmezliğin korkunç çaresizliğini yaşayın. Bırakın canınız yansın, bırakın alevler içinde kavrulsun tüm ruhunuz. Orada o musalla taşında düşünün kendinizi. Seyredin şu an çevrenizde olanların yüz ifadelerini. Akıllarından ve yüreklerinden geçen cümleleri hayal edin.*” Kitaba devam etmeden bıraktım kenara ve gözlerimi kapatıp aynen düşünmeye başladım. Nişanlımı, annemi, babamı, kardeşlerimi, dostlarımı, akademisyen hocalarımı ve tüm çevremi oturttum tek tek kendi cenaze törenimdeki yerlerine. Birer birer yerleştirdim tabutumun çevresine hepsini. Hayatımda çok nadir bu kadar canım yanmıştı. Nişanlım ayakta durmaya çalışıyordu per perişan. Koca çınar babacığım, belli belirsiz dualar okuyordu,

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

o gözümden hala gitmeyen vakur duruşuyla. Annem, ciğerinden bir parça canlı canlı koparılmış gibi “Evlaadımm” diye hem içine hem dışına akıtıyordu gözyaşlarını. Kardeşlerim, akrabalarım: “çok erken gitti, doyamadı sevdiklerine.” Diyordu acıyan ses tonlarıyla. Ve dostlarım, hocalarım... Onlar da şaşkıncı. Bazısı: “daha dün birlikteydik, nasıl olur” diyordu, bazısı: “ tezi yarım kaldı, çok çalışkandı” diyordu. Bunları seyredip onlara “Hayır Ölmedim Buradayım...” demek istedim hayal olduğunu unutup. Sonra anladım yazarın ne demek istediğini daha devamını okumadan kitabın. Farkındalık önemli bir kavramdır eğitimde, psikolojide. Belki de hiç aklımıza gelmeyen ve gelmeyecek bir farkındalığı göstermek istemişti yazar. Kitabı okumaya ne gücüm kalmıştı, ne de isteğim. Almam gereken dersi ve mesajı almıştım. Şu an da bunları yazarken bile çok kötü oldum. Bu olayda tek farkındalık da yok üstelik. Biraz kendime geldikten sonra devam ettim hayatımın en zor hayaline. Sırada çevremdekilerin ölümünün akabinde neler söyleyecekleri vardı. Usulen ve nezaketen söylenenlerin dışında... Onlarda bıraktığım izleri, yaşananları ve yaşanamayanları elden geçirerek ben konuşturacaktım hayalimde. İçlerini okuyacaktım, senaryo bana ait olarak... Gerçek duyguları ulaşmaya çalıştığım, ölüm acısının etkisiyle girilen duygusal mod değildi, deşifre etmem gereken metin. Sevgili nişanım... Nasıl dayanır bensizliğe? O ki her şeyini benim için feda edip koşmuştu bana. Hayatının tek adamı şimdi toprak olacaktı. Bir daha “seni seviyorum” diyemeyecekti. Bir daha hevesle birinden çiçek alamayacaktı. Ve her gelen gece bensizliğini haykıracaktı yüzüne. Tek cümlesi takıldı o an içime: “ oyunbozanlık yaptın be, hani beraber ölecektik!”. Babam ve annem, o bugüne kadar evlat olarak mutlu edecek hiçbir şey yapamamanın acısıyla kahrolduğum güzel insanlar... Helaldi şüphesiz hakları... Bilerek hiç kırmamıştım onları. Üff bile dememiştim. Üzerine titredikleri evlatları onlardan önce göçmüştü işte önlerinde ve dualarına muhtaçtım. Aç anne babanın çekebileceği bir acıydı ki evladını cenazesinde bulunmak... Her halde insanın uzun yaşadığına üzüldüğü nadir anlardan olsa gerek. Diğerlerine geçmiyorum artık. Bu yazıyı şu an yazıp sizlerle paylaştığıma göre “diğerlerine” artık sizlerde dâhilsiniz. Sizler kim bilir neler düşünür ve yazardınız. Annem şu an yanımda ağlıyor, sanki gerçekmiş gibi. Oysaki yazarın amacı “Yaşamının ve hala nefes alıyor olmanın kıymetini” göstermekti. Benim de öyle... Dediğim çözümü zor süreç iki satırla özetlenemeyecek kadar girift... ben gün kurduğum hayalle artık yaşadığım her salisenin hakkını vermeye çalışarak yaşamaya çalışıyorum, format attım kendime. Hala nefes alıyor olduğuma şükrettim. Gözlerimi açtığım anda o kötü ve acı sahne bitmiş, perde kapanmıştı. Peki ya hayal değil de, gerçek olsaydı ve perde bir daha açılmamak üzere kapansaydı...

Lütfen buradan aldıklarınızı tartın, düşünün ve hayatınızı gözden geçirin. Ölümün ne zaman geleceğini Cenab-ı Erhamür Rahiminden başka bilen yok. İşte bu yüzden hazır yaşıyorken ve nefes alırken yapabileceklerinizi yapın, ertelemeyin. Bilerek- bilmeyerek kırdığınız kalpleri tamir edin. Sizi sevenlere ve sevdiklerinize daha fazla zaman ayırın. Ve en önemlisi, verdiği- vermediği, aldığı- almadığı, her şey için, tekrar tekrar şükredelim yüceler yücesi Yaradan'a.

Roman Türünde “Zaman” Kavramı ve Kullanımı (Suzan Başarslan)

Bir olgunun/durumun/olayın gerçek zaman süresini dolaysızca yansıtmak zorunda olmayan yazar, sanatsal zaman denilen “yoğunlaştırılmış ya da yayılmış”[1] bir zaman dilimi kullanır ve roman, modern bir ifâde şekli olduğuna göre, onun zaman bilincimizin çeşitli şekillerini ifâde etmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Aynı zamanda roman, içinde yaşanılan şartların çoğunun etkilendiği insan tecrübesini sürekli bir şekilde ortaya serdiğine göre, insanın zaman bilincini ayrıntılı bir şekilde ve bu tecrübenin bir parçası olarak vermesi de tabiidir. Bir romanda zaman kavramını araştırmak, romancının metafizik kavramlarını, psikoloji anlayışını ve ustalığını araştırmak demektir. Bu aynı zamanda romancıyı, onun içinde yaşadığı tecrübe dünyasını, yarattığı roman dünyasını, aynı devirde yaşayan okuyucuları, o günden bugüne kadar romana yazarın düşünce ve hesaplarının dışında kalan bir zaman mesafesinden yaklaşan okuyucuları içine alan bir ilişkiler ağını incelemek demektir.[2] Bu da, şüphesiz, romandaki en önemli olgulardan birisinin zaman olduğu sonucunu ortaya çıkarır.

Romancının “romanını dokurken... zamanı yok sayması imkansızdır. Sımsıkı değilse bile az çok öyküsünün ipini elinde tutması gerekir yoksa o da bizim gibi anlaşılmaz duruma gelir ve bu romancı için kötü bir kusurdur.” diyen Forster, zamanı yok etmeye çalışan Stein’i örnek verir, Stein’in bunu romanı zamanın boyunduruğundan kurtararak yalnızca değerlere dayalı yaşamı dile getirmeyi umduğu için yaptığını ama başarılı olmadığını ifade eder ve ekler. “Romanı zamanın boyunduruğundan tam olarak kurtardınız mı, artık hiçbir şey dile getiremez olur... Çünkü yalnızca değerlere dayalı yaşamı dile getirmeyi amaçlayan roman, anlaşılmaz ve bu yüzden değersiz bir duruma gelecektir.[3] Zamanın yok sayılması çabalarının tam tersi bir tutumda mevcuttur. ” XX. yüzyılın başından beri, mesela Proust, Thomas Mann ve M. Butor’un verdikleri eserlerle birlikte zaman, sadece bir tema veya bir görevin tamamlanmasına bağlı bir şart olmanın yanında, romanın bizzat kendi konusu haline gelmiştir.” denilerek romanda zaman kavramının çok farklı anlamlar kazandığı söylenmekte, M. Butor’un “Roman dünyasına adım attığımız andan itibaren, en azından üç türlü zaman anlayışını bir arada düşünmek gerekir: Maceranın kendi zamanı, yazıya geçirme zamanı ve ‘Lecture’(okuma) zamanı[4] şeklindeki tasnifi dikkat çekmektedir. Bu tasnifi özetlediğimizde:

Maceranın kendi zamanı: Zamanın tarihi boyutudur. Anlatılan macera tarihin hangi boyutunda yer almakta ve ne kadar sürmektedir; bir ailenin kırk yıllık hikâyesi mi, bir adam süresi veya trafik lambası

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

ışığının değişim süresi kadar bir zamanla mı sınırlıdır ve bu süre tamamen dış âleme ve kronolojiye mi bağlıdır yoksa takvim ve saat ile ölçme imkânı olmayan hayatın özüne bağlı psikolojik bir süre arkasında yok mu olur? [5]

Romanın yapısı, kompozisyonu irdelenirken zaman ögesi terimsel anlamıyla bu bağlamda düşünülür. Anlatılanlar nasıl bir zaman dilimi içinde geçmiştir? Süresi nedir? Bunlar ve bunlara benzer sorular zamanı romanın bir boyutu olarak algılamaya götürür bizi.[6] Özellikle romandaki tarihsel ve nesnel zaman ögesi romanın içeriğini anlamada, kişilerini yönlendiren etkenleri tanıma da romandaki süreli (olayın başlama ve bitim) zamandan daha önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar.[7]

Yazar, maceranın geçtiği zamana ait her bir ayrıntıyı romanına aktarabilir mi? Bu mümkün değil. Hiçbir ayrıntıyı anlatmadan anlatmak mümkün değilse yazar hangi teknikleri kullanmalıdır? Özetleme, zamanda ani atlama, şuur kaybı, hızlı kayıt, zaman kopuklukları... bu tekniklerden birkaçıdır. Kısa süre içerisinde geçen olayları konu edinen romanlarda, romancı fiziki veya sosyal hayatın belirsizliği içinde belirli sayıda manzara, olay, ayrıntı seçmelidir. Üslup, hayal âlemi kısacası sanat gücü kuvvetli olan bir yazar birkaç dakika içerisinde sözlü olarak ifade edebilecek olayları çok geniş hacimli eser olarak yorumlayabilir. Balzac kronolojik düzenin yerine sosyal zaman düzenini getirir ve romanlarında kronolojiye uygun zaman düzeninden çok, mozaik gibi parçalardan oluşan zaman anlayışından söz edilir. On yıldır görmediğimiz bir kişinin hayatı kendisi veya bir başkası tarafından yarım saat içinde anlatılır ve siz bu kişinin hayatına ait diğer parçaların da mutlaka anlatılacağını bilirsiniz. Sosyal zamanın bizlere söylediği bu dünyada kendi içinde bütünlük arz eden hiçbir şeyin olmadığı ve her şeyin mozaik halinde küçük parçalardan oluştuğudur, zaman da buna dahildir. Anlatılan maceraya bağlı olarak, çok az unsur seçmenin dışında, en basit roman dünyası anlatımı, tahmin yollarıyla, geriye dönüşlerle, vakaların birbiri içine girmeleriyle vb. yollarla ifade kazanan ve izafi olarak karmaşık görünen bir zaman çatısını kullanan anlatım tarzıdır. Bulduğunuz zamana göre (ilk yazı zamanı) gelecekteki bir olayı tahmin yoluyla anlatma sanatına “Prolepse” ve bulunduğumuz zamana göre daha önce olmuş bir olayı hatırlatma sanatına “Analepse” (içe bakış) diyen Proust’un zaman kavramlarını sistematik incelemelere dayandıran Genette, tarih sırası bozuk anlatım veya tarih düzeni ile yazı zamanı arasındaki uyumsuzluk biçimleri başlığı altında bu kavramları inceler.

Hikâyenin kesildiği zamandan, tarih düzensizliğini ayıran zaman mesafesine ‘menzil’ (portee), bu tarih düzensizliğinin yer aldığı bazen kısa bazen uzun olan süreye de ‘yaygınlık’ (amplitude) adları verilecektir. Genette, bu iki sınıfı daha belirgin alt sınıflara bölmüş, ‘içten’, ‘dıştan’ ve ‘karma’ prolepse ve analepse yöntemleri olarak tasnif etmiştir.

Romanlarda temel olarak şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman kullanılır. Ancak bunlar daha karmaşık bir şekilde de kullanılabilir. Olmuş veya gelecekteki bir vakayı, bu üç zamanla aktarabilir yazar. Gelecekteki bir zaman için şimdiki zaman ve gelecek zaman kullanımı; geçmiş bir vakayı anlatmak için şimdiki zaman; geçmiş zaman şimdiki zamanla anlatıldığına göre, gelecekteki bir vaka için de şimdiki zaman kullanımı imkânı vardır. Bu kullanım sadece zaman dilimlerinin kullanımında değil, ölçüye bağlı zamanın süresinde de olmuştur. Son dönemde yayınlanan romanlarda sürenin uzun zamanlı olmasından ziyade bir an’lık süreler üzerine dikkat yoğunlaştırılmış, zaman binlerce parçaya bölünmüş ayna veya mikroskopik parçacık olarak karşımıza çıkmıştır. Eserlerde, zaman ve mekan açısından zıtlık ifade eden “burası-şimdi, ve gelecek zaman-başka yer” şeklinde ikili sistemler üzerine kurularak şimdiki zamanın günlük hayatın dar çerçevesi içinde olan yapısı, gelecek zamanın günlük hayatı sınırlayan zaman dairesinden çıkma imkânı kullanılmasıyla kırılmıştır. [8] Kimi romancılar (Balzac, Thomas Mann, A.Hamdi Tanpınar... gibi) ‘iyi’, ‘kötü’ gibi sağıtöresel

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

değerlendirmelerle dile getirirler zaman ögesini romanda. Daha doğrusu romancılar, şimdiki zamanla, geçmiş zamanı kötülerler ya da geçmiş zamanı iyi olarak değerlendirip yüceltir, şimdiki zamanı kötülerler.[9] Aslında bu değerlendirme, şimdi-geçmiş zamana ideolojik bakış açısıyla iyi-kötü değerlendirmesini yaparak zamanı ahlâk kategorileri içinde algılamının bir sonucudur ve zaman sorunu karşısındaki tavır için bilimsel olmayan bir durumdur.

Bir de Birici-Tekil-şahıs İçinde yaşadığı Zaman vardır ki bu zaman anlayışı, birinci tekil şahıs anlatıcının kullandığı romanlara aittir. Anlatıcının, daha önce olup bitmiş olayları kaydederken, içinde yaşadığı zamanla olan ilişkisi kastedilmektedir yani hem olayların olduğu zamanda, hem de olayların hikâyeci tarafından anlatıldığı zamanda bulunmak. Bu durum üçüncü bir zamanı da ortaya çıkarır, okuyucunun eseri okuduğu zaman. Birden bire roman üç boyutlu bir örgüye kavuşacaktır. [10]

Yine bir yöntem değişikliği de zaman akışında gerçekleştirilmiş ve zaman akışı hızlandırılıp yavaşlatılarak zamanda ritim değişikliği yapılmıştır. Tasvir de zamanı okuyucuya hissettiren diğer bir unsur olarak karşımıza çıkar. “Dış dünya ile ilgili manzara insanda, zaman zaman sezme, tahmin etme, anımsama ve insanı başka bir zamana götüren basit imajlar gibi ruhsal bir fenomenin oluşmasına zemin hazırlarlar...” kimi zamanda “hikâyenin askıya alınmasıyla bir kişinin hayâle dalması, bir çeşit sonsuzluk içerisinde imajları raptetmek suretiyle zaman kavramını ortadan kaldırır.”[11]

Jean Ricardou'nun iki düzeyli zaman kavramının temel ayırımı üzerine zaman tahlili anlayışı şöyledir: Hayâl dünyası(fiction). Anecdote(fıkra) veya gerçek anlamda hikâye(histoire) zamanı ve anlatma(narration) zamanı. Burada devreye anlatım şekilleri de girer ve anlatım şekillerine göre anlatımın hızı değişir. Yazıya geçirme zamanı, maceranın cereyan ettiği kendi zamanı ile aynı zaman çerçevesinde kronolojik bakımdan ilerleme gerektirir; ancak anlatıcının yaşadığı ve bağımlı olduğu süre sınırlı olduğundan, atlama, geriye dönme, ani duraklama yoluyla gelişme kaydeder.[12]

Yazıya geçirme zamanı: Yazar, içinde yaşadığı zaman birimine olayın geçtiği zaman biriminden tabî olarak daha fazla önem verebilir. Yaşanılan zamandaki ruh hali maceranın geçtiği zamandaki olaylara yansiyabilir, yazar sonuç itibarıyla yaşadığı döneminden etkilenime açıktır.[13] Yaşadığı devirden etkilenmeyen romancı yoktur, yazılan ütopya olsa bile. Mendilov, “Her romancının eseri, ister kendi zamanının meselelerini ele alsın, isterse bu meselelerden fildişi bir kuleye kaçışı temsil etsin, açıkça veya imâ yoluyla yazıldığı zamanın sosyal olaylarının bir yorumudur. Hatta ütopyalar bile, esasta yaşayan gerçeğin negatifini verirler ve yazarın kendi zamanında kötü olarak nitelediği şeyleri yansıtırlar. En bağımsız yazar bile, çelik kancalarla yaşadığı devrin ruhuna bağlıdır.” [14] diyerek yazarın bu etkilenimini ifâde etmektedir.

Zaman hızla ilerleyen ve durmayan bir süreçtir ve bu süreçte yazıya geçmeyen romanın birçok parçası değerini/önemini yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır veya yazıya geçiş süresindeki yazarın roman tekniğindeki, sosyolojik ve ideolojik değişimler, yazma zorunluluğu eseri etkileyecektir. Bu da romanın yazarın gelişim çizgisinden geri kalma tehlikesini doğuracaktır. Yine de yazarın anlatıcıya kazandırdığı gizli şahsiyet sahnede kaldığı sürece, anlatıcının kullandığı süre eserinde daha etkin olacak ve zamandaki tutarsızlığı ve keyfiliği engelleyecektir.[15]

Lektür zamanı: Okuyucunun hikâye ile karşılaşmış tanıştığı zaman ile hikâyedeki maceranın cereyan ettiği veya anlatıldığı zaman arasında her zaman bir kopukluk vardır ve bu kopukluk yıllar geçse de

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

aynı kalır. Ancak yazıya aktarma zamanı ile lektür zamanı arasındaki mesafe, kitabın anlamının veya muhtevasının kuşaktan kuşağa değiştirilmesine göre farklılık arz eder. Kelimelerdeki anlam değişimi düşünce ve hayat tarzlarının değişimi çağdan çağa daha da belirginleşir, yazıya geçirme ve okuma eylemi arasındaki zaman kopukluğunu kaçınılmaz kılar. Buna toplumun okuma alışkanlıklarının ve okuma fonksiyonunun değişimi, sosyo-ekonomik sistem, ferdi farklılıklar da eklendiğinde roman tekniğinin etkilenimini beraberinde getirir. Burada devreye okuyucu girer ve yazar okuyucunun serbest ve girişken tavırlı olmasını ister ki okuyucu kendini anlatıcının yerine koyabilsin ve eseri kendine göre yeniden yaratabilsin. Amaç okuyucuyu yazarın kendi zamanına hapsetmek için yaşadığı zamanın dışına çıkarmaktan daha çok, eserin deşifre edilme yollarını okuyucuya vermek suretiyle onu daha zengin bir zamanın içerisine sokmaya çalışmaktır. Böylece okuyucunun anlayışı ile roman kahramanlarının anlayışı arasındaki zaman kopukluğunu ortadan kaldırmak mümkün olacaktır. [16]

Okuyucunun içinde yaşadığı mutlak ve gerçek şimdiki zamanla, yani bir romanı okuduğu zamanla, roman başkışilerinin içinde buldukları zaman arasındaki uyumsuzluk, tarihi roman yazarlarının sürekli bir şekilde yüz yüze geldiği, yeteneklerini zorlayan bir güçlüktür. Fakat içinde yaşadığı zamanın temalarıyla ilgilenen romancı da, aynı güçlüklerle karşı karşıyadır. [17] İster istemez okuyucu bir şekilde kendi zamanının gerçeklerine dönmek ve yaratılan hayâli dünyadan uzaklaşmak zorundadır. Burada yazar devreye girer ve okuyucuyu romanın zamanında tutmaya çalışır. Romanın ilk dönemlerinde yazarın romana müdahalesiyle okuyucu romanın zamanından uzaklaştırılırken daha sonraları(XVI: ve XVII.yy) destan teorisi ile romanlar hikâyenin ortasında bir noktadan başlayarak veya sonuna doğru bir yerden başlayarak, geriye dönüşler yapması ve başlangıç noktasından önceki olayları anlatarak tekrar esas olaylar dizisine dönmesiyle hikâyesini tamamlarken; XVIII. Ve XIX. yüzyıl romanlarında başka bir gelenek doğmuş, roman kendi içinde birer bütün olan bölümlere ayrılarak anlatılmıştır. Modern roman ise giriş bölümünün roman başkışisinin tanıtılmasından veya ilk sahnenin yaratılmasından sonra, kesintisiz bir şekilde verilmesine karşı çıkarak giriş bölümünü dönüşümlü olarak geriye dönüşler ve geleceğe ışık tutan hükümler şeklinde esas hikâyenin içine yerleştirip onunla örerken yapmaktadırlar. Kronolojik zamanda ileri geri sıçrama (chronological looping) tekniği, zaman değiştirme (time-shift) metodu ile şimdiki zaman odağı sık sık değiştiğinden, nisbî anlamda geçmiş ve hâl hikâye içinde amaçlı bir şekilde eritilmiş, fiillerin zamanları birbirine karışmış veya kaynaştırılmış böylece geçmiş hâlden ayrı hissedilmemiş, geçmiş hâlin içinde ve onunla yaşatılmıştır. Geçmiş, hâlden kopuk ve tamamlanmamış bir zaman kesiti değil, değişen bir şimdiki zamanın hiç durmaksızın gelişen bölümü olmuştur. Aslında bilinç akışı tekniğini kullanan bütün yazarlar için geçmiş kavramı yoktur, onlar, büyüyüp zenginleşen bir şimdiki zamana inanırlar, çünkü geçmişin hiçbir noktası kendi başına var olamaz, her şey hâldeki değişikliklere bağlıdır. İçinde geçmişi taşıyan bu edebi şimdiki zaman kavramı modern bir kavramdır. Bu, geçmişin değişmez bir şekilde geçmişliğini imâ eden zaman kavramını terk etmek demektir. Bu zaman anlayışı, destanda geçmişle hâl arasındaki farkı vurgulayan, giriş bölümünü esas olaylar dizisinin içine sokan tekniğin kullanılmasına son verir.

Birinci tekil şahıs hikâyecinin kullanıldığı romanlarla, üçüncü tekil şahıs hikâyecinin anlatıldığı romanlar arasındaki en belirgin fark bu zaman sorununda ortaya çıkar. Üçüncü tekil şahıs anlatıcı kullanan romanlarda hikâye geçmişten bugüne getirilir; birinci tekil şahıs hikâyeci kullanan romanlarda ise hâlden geçmişe dönerek anlatım söz konusudur, bu da okuyucuda üçüncü tekil anlatıcı kullanılan romanlarda olaylar sanki şimdi oluyormuş izlenimi uyandırırken, birinci tekil anlatıcı kullanılan romanlarda olayların geçmişte olup bittiği hissi doğurur. Otobiyografik romanda bu sorun, okuyucuyu hikâyedeki olayların içine sokabilmek için, hikâyeyi hatıra ve mektup tekniklerini kullanarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Modern romanda ise, dramatik metot, diyalogların çok kullanılması ve sınırlı bakış açısıyla bu sorun çözümlenmeye çalışılmıştır. Dramatik metotta amaç,

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

okuyucuya hikâyedeki olayları, olayların geçtiği zaman ve mekânda yaşatmaktır. Burada yazar dışarıdadır ve tüm giriş ve gözlem yazarın değil, karakterlerindir, böylece esas olayların dışında kalan (yazarın gözlem ve varlığının belli olduğu) girişin sebep olduğu sorun -okuyucunun kendisini romanın zaman ve mekânı içinde hissedememesi- çözümlenmiş olur.

Hikâyede materyalin dolaysız, yorumsuz olarak sunulması ifâdeye canlılık kazandırır ve bunu da romanda diyaloglar sağlar. Diyalogların çok olması dramatik metotta okuyucuyu roman dünyasının içine sokmanın en açık ve belli şeklidir. Bazen diyalogların çokluğu romanın esnekliğini kaybettirebilir burada da çözüm hikâye etme tekniği ile diyalog tekniği arasında kalan nakil yoluyla ifâde (represented speech) tekniğidir. Diyalogların doğrudan doğruya ve nakil yoluyla verilmesinin uzlaştırılmasından oluşan bu teknik, karakterleri, yazarı ve okuyucuyu, ayrılıkların daha az hissedildiği bir bütünün içinde birleştirir ve onların birbiriyle özdeşleşmelerini sağlar. Diyalogların oldukları gibi kullanılmalarını sağlayan diğer iki metot: İç monolog ve bilinç akışı'dır.

Sınırlı bakış açısı (restricted point of view), romanda yazarın her şeyi, tek bir karakterin bilinç süzgecinden geçirerek vermesi veya romanın büyük bir bölümünde yazarın roman dünyasına tek bir karakterin bakış açısından bakmasıdır. Böylece roman dünyası dolaysız bir şekilde verilir ve romandaki okuyucu-karakter özdeşleşmesini sağlanmakla kalmaz, aynı zamanda roman dünyası, gerçek dünyadaki insanların davranış şekillerini aslına uygun bir şekilde yansıtır.[18]

Anlatıda zaman sorunu üzerinde duran Eco, şunları dile getirir:

“Öykü zamanı, anlatının içeriğinin bir parçasını oluşturur. Metin bin yıl geçti diyorsa, öykü zamanı bin yıldır. Ancak dilsel anlatım düzeyinde, yani kurmaca söylem düzeyinde, sözceyi (enunciato) yazmak ve (okumak) için gereken süre çok kısadır. İşte bu yüzden hızlı bir söylem zamanı çok uzun bir öykü zamanını dile getirebilir. Doğal olarak bunun tam tersi de söz konusu olabilir. Bir önceki konferansta Nerval'in bir gece ile bir günde olanları bize aktarmak için on iki bölüm ayırdığını, ancak sonra iki kısa bölümde aylar yıllar süren olayları anlattığını görmüştük.”[19] Romanda karşımıza çıkan üç zaman (öykü, söylem, okuma zamanı) bazen çakışır ve bunun nedeni Eco'ya göre hiç de sanatsal değildir. “Oyalanma her zaman soyluluğun göstergesi değildir. Diyaloglarında öykü zamanı ile söylem zamanı arasındaki özdeşleşmeyi temsil eden tipik durum olduğu kabul edilir. Bazen edebiyat dışı nedenler yüzünden diyaloglar gerçek bir diyalogdan daha uzun sürmüş gibi gösterilir... Eserin yazıya geçirilme zamanında başlangıca göre birçok olay ve bunlara bakış açısı değişmektedir. “Hikâyenin okunduğu zaman ile maceranın geçtiği zaman arasında her zaman bir koşukluk vardır... Yıllar geçtikçe maceranın kendisi ile yazıya aktarılması arasındaki zaman koşukluğu ölçüsü aynıdır ancak yazıya aktarma zamanı ile “lektür” zamanı arasındaki mesafe, bir kitabın anlamının veya muhtevasının kuşaktan kuşağa değiştirilmesine göre farklılık arz eder... Okuyucu, romandaki süre ile aynıleşmez onun kendine özgü yaşadığı zaman vardır” [20]

Deleuze'nin zaman imgesi konusunda yaptığı detaylı açıklamalarda, Deleuze, zaman kavramına Bergson'un zaman üzerine yazdığı yazılardan hareketle yaklaşmıştır. Deleuze, antik çağın zaman kavramının, Kant ile köklü bir değişim geçirdiğini söyler. Antik çağda, zaman, hareketlerin öncesi ve sonrası dolayımında bilinen bir şey iken, Kant'ta “a priori” bir hâle kavuşur. Yani, zaman insanın bilincinde sorgulanamaz halde “a priori” halde vardır. Bergson ise bu zaman kavramını daha da geliştirerek, Deleuze'ye teorisi için bir zemin hazırlar görünür.[21]

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

” ‘Geçmiş’, ‘şimdi’den sonra değil de aynı anda kurulmakta olduğundan, zaman her anda kendini doğaları açısından farklı olan ‘şimdi’ ve ‘geçmiş’ olarak ikiye bölmek zorundadır; ya da başka bir deyişle, ‘şimdi’yi biri geçmişe, diğeri geleceğe tekabül eden iki yöne ayırmak zorundadır. Zaman, aynı anda kendini açıklayarak bölünmek zorundadır. Zaman iki asimetric yöne fıskırır. Bunlardan biri tüm geçmişini muhafaza ederken, diğeri tüm şimdinin geçmesini sağlar” (2) Bu şekilde zaman, kronolojik bir çizgisellik izlemez. Nietzsche'nin “oluş”una tekabül eden bir zaman anlayışı söz konusudur. Bu “oluş”un tasavvufi sinemada nasıl bir duruma işaret ettiğini daha sonraki kısımlarda incelemeye çalışacağım. Ancak, bu oluştan kaynaklanan zamansal güç sayesinde, zamansal uzay ile düşünce arasındaki bağı açıklayabildiğimizi söyleyebiliriz. Rodwick'in söylediği gibi, bütünüyle zihinsel bir biçimde işleyen zaman imgesi, hareket imgesinin göndermede bulunduğu ampirik dünyanın tersine, tamamen düşüncenin kendisine gönderme yapmaktadır.[22]

” Zaman imgesinde, artık hareket imgesindeki gibi bir takım hareketlere bağı bir zaman değil, tamamen düşünceye yönelen, zihinsel bağlarla yönetilen bir kamera bilinci vardır. Deleuze, bu anlamda, öykü anlatmada klasik olan “organik rejim” yerine, “kristal rejim” dediği bir durumu benimser. Organik rejim, hareket imgesine bağımlı iken, kristal rejim, zaman imgesine bağımlıdır. Organik rejim, tamamiyle dışsal gerçekliğin temsili ile sınırlanırken, kristal rejim, kendi gerçekliğini kendisi yaratan bir düşünme tarzına yol açar. Bu anlamda temsili bir karakteri yoktur. Deleuze'ye göre organik öyküleme, karakterlerin olaylara tepki vermesi veya eylemde bulunmaları ile ortaya çıkar. Başvuru kaynağının dışsal gerçeklik olduğu bir durum söz konusudur burada. Kristal öyküleme duysal hareket ettiricilerin yerini, saf görsel durumlara terk eder. Hareket imgesi, hakikati sabit bir gerçeklik olarak alır ve aktarmaya çalışırken, bir öncesi ve sonrası olan nesnelere hareket eder. Bu anlamda hakikatin sadece akılla kavranabilen bir yönüne dokunabilir. Zaman imgesi ise hakikati sabit ve değişmeyen bir şey olarak değil, bir oluş olarak ele alır.”[23]

[1] Pospelov Gennadiy N., Edebiyat Bilimi, çev. Yılmaz Onay, Evrensel basım yayın,1995,İstanbul, s.94.

[2] Stevick Philip, Roman Teorisi, çev.Sevim Kantarcıoğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, s.231.

[3] Forster E. M., Roman Sanatı, çev. Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul, 1985, s.81.

[4] Bourneur, Roland ve Quillet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085,s.120.

[5]Bourneur, Roland ve Quillet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085, s.120-122.

[6] Özdemir Emin, Yazınsal Türler, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994, s.263.

[7] Özdemir Emin, Yazınsal Türler, Ümit Yayıncılık,Ankara, 1994, s.264.

[8]Bourneur, Roland ve Quillet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085, s.123-127.

[9] Özdemir Emin. Yazınsal Türler, Ümit Yayıncılık,Ankara, 1994, s.264.

[10]Stevick Philip. Roman Teorisi, çev.Sevim Kantarcıoğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, s.235/236.

[11]Bourneur, Roland ve Quillet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085, s.129.

[12]Bourneur, Roland ve Quillet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085, s.132.

[13] Bourneur, Roland ve Quillet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085, s.135.

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

- [14] Mendilow A.A., “Romanda Şimdiki Zaman”, Roman Sanatı, Philip Stevick, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, s.232.
- [15] Bourneur, Roland ve Quellet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085, s.135.
- [16] Bourneur, Roland ve Quellet, Real. Roman Dünyası ve İncelemesi, çev.Hüseyin, Gümüş. Kültür Bakanlığı yayınları:1085, s.13136/140.
- [17] Mendilow A.A., “Romanda Şimdiki Zaman”, Philip Stevick, Roman Teorisi, çev.Sevim Kantarcıoğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, s.243/244.
- [18] Mendilow A.A., “Romanda Şimdiki Zaman”, Philip Stevick, Roman Teorisi, çev.Sevim Kantarcıoğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, s.245 -254.
- [19] Eco Umberto, Anlatı Ormanında Altı Gezinti, çev.Kemal Atalay, Can Yayınları, İstanbul, 1995, s.64.
- [20] Eco Umberto, Anlatı Ormanında Altı Gezinti, çev.Kemal Atalay, Can Yayınları, İstanbul, 1995, s.133-140.
- [21] Gülşen Enver, Sinema ile Tasavvuf İlişkisinde Sinematografi, www.derindusunce.org.
- [22] Rodwick D.N, Gilles Deleuze's Time Machine, “Gilles Deleuze'de İmge Hareketi Olarak Sinema Felsefesi”, çev. Özcan Yılmaz Sütçü, Es Yayınları,İstanbul, 2005.
- [23] Gülşen Enver, Sinema ile Tasavvuf İlişkisinde Sinematografi, www.derindusunce.org.

[Ayy bu yazınız çok uzun, hiç vaktim yok! \(Mehmet Yılmaz\)](#)

Bazen iletişim kutusundan yazıların uzunluğu ile ilgili şikâyet geliyor:

« *Ayy bu son yazınız çok uzun, vallahi sonuna kadar okuyamadım.* »

Bazen de detaylı bilgi isteyen genç bir arkadaşına kitap tavsiye ediyorum, yanıt ilginç:

- - Ben okumayı sevmem, o kadar vaktim yok, tartışmak için gelmiştim sitenize...
- - Sayın X, Türkiye'yi seviyor musunuz?
- - Evet, elbette.
- - Bir savaşa girsek ölmeye hazır mısınız?
- - Tabi, hem de seve seve şehit olurum.
- - Türkiye'nin tarihini, sorunlarını anlamak için bir haftanız yok ama ülkenize hediye edecek bir ömrünüz mü var?
- - ...
- - Darbe planları yapan üniformalı eşkıyaların emrinde, hiç bir şey anlamadan ölecek şehit olmak mümkün mü? Peygamberimiz (S.A.V) bu kan, soy yolundaki ölüme "**cahiliye ölümü**" demiş. Biliyor muydunuz?

10 sayfalık uzun bir makalenin okunması yaklaşık 40 dakika sürüyor. Konuya yabancı ise bir okuyucu veya referanslara, bağlantılara, bilmediği kelimelere göz atmak isterse bu süre 3 veya 4 ile çarpılabilir. Meselâ Cemile Bayraktar'ın "[Qua Vadis Ümmet?](#)" enfes çalışması üzerinde kolaylıkla 2 saat geçirebilir ve ardından arkadaşlarınızla bir demli çay etrafında buluşup konuyu tartışmaya açabilirsiniz, yaptı size yarım gün.

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Oysa köşe yazarları artık o kadar kısa yazıyorlar ki yakında sadece sloganımsı başlıklar yayınlanacak, köşe yazısı yerini köşe başlığına bırakacak:

- - Darbe ne zaman olur?
- - Erdoğan'a Bravo!
- - Yazıklar olsun sana...

Zaten köşe yazarları vakitsizlikten birbirleriyle paslaşıyor artık.

İnsanlar 5 dakika içinde her konuda fikir sahibi olunabileceğine kanaat getirmişler. Böylece günlük bir gazeteyi elinize alarak **4 x 5 = 20** dakikada ekonomi, dış politika, tarih ve terör sorunu hakkında o gün ne düşünmeniz gerektiği size "öğretiliyor".

Türkiye'de kimsenin tarif edemediği bir Kemalizmi korumak adına Kürtlerin dili yasaklandı, Askerî hapishanelerde işkence yapıldı, dindar kızların okuması ve çalışması engelleniyor, Ermenilerin kiliselerine, yetimhanelerine el kondu, Alevîlere zorla din dersi dayatılıyor, ufacık çocuklar ağır hapis cezalarına çarptırılıyor, ülkemizi koruması gereken silahlı güçler silahlarını bize çeviriyor... **Hepsine günde 20 dakika yeter mi?** Yetmeli! Vakit yok çünkü. Herşeye üzülüyor ama hiç bir şeyle ilgilenmiyor yeni insan.

İyi ki köşe yazarları var, yoksa bir sürü kitap okumak gerekecekti. Gelin görün ki çoğu köşe yazısı daha yayına girmeden bayatlıyor yeni olaylar olurken. Neden?

Sürat fetişizmi modern zamanların hastalıklarından biri. Zaman alan her şey kötü(!) artık.

İyi ama bakır tencerelerde tahta kaşıkla yavaş yavaş karıştırılarak pişen bir yemek neden daha lezzetliydi? Dündüklü tencere bile tahtını mikro dalga fırına kaptırdı. 6 saatte usulca pişmiş bir kuyu kebabını mikrodalgada pişmiş(!) bir kuzu etiyle karşılaştırdınız mı hiç? Peki, doğal gübreye yavaş yavaş büyüyen o domatesler neden daha güzel kokuyor?

Yemek yaparken içine zaman koymazsanız o yemek güzel olmaz. Bir akşam yemeğini ya da bir fincan kahveyi fırsat bilip toplanan dostlar sürekli saatlerine baksalar ve 15 dakikada tatlıyı yiyip kalksalar o toplantının lezzeti olur mu? "Görüşük" sayılır mı?

Diğer yazarları bilmem ama benim bazı yazılar için aylarca uğraştığım oluyor. Örneğin "[Müslümanların iç hastalıkları](#)" 11 kez yazıldı yayına girmeden önce. En iyi örnekleri bulmak, yeterince derine inmek ama konuyu dağıtmamak, uzun cümleleri, ansiklopedik ifadeleri kırpıp akıcılığı arttırmak...Hepsi vakit alıyor. Sonuç? 19 Mayıs 2007'den beri 11.745 kez okunmuş. Yorumların uzunluğundan ve zengin içeriğinden görülebildiği kadarıyla işaret fişeği dikkati istediğimiz noktaya çekmiş, görevini yapmış.

İçine zaman katılmayan bir şey **anlamını** yitiriyor, bir anın içine sıkışıp kalıyor. Ne öncesi var ne de sonrası. Tarih ve gelecek ile **anlam** kazanıyor her şey. Artık pastahaneler bile "1881'den beri" diye yazıyorlar tabelalarına. Bir **anlam** arayışı içinde cemiyet. En güzel muhallebiyi en ucuza satmak yetmiyor, insanlar bir **anlam** arıyorlar. Küçükken dedelerinin elinden tutup gittikleri o muhallebiciyi ya da ninelerinin dibini hafif yakarak pişirdikleri o sütlaçları... Torunlarına miras bırakabilecekleri lezzetleri, kokuları...

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

Bir Çin atasözü şöyle diyordu: “**9 kadın bir ayda bir çocuk doğuramaz**“. Evet, her anlamlı şey biraz zaman alır. Endüstriyel bir süreç hızlandırılabilir. Mesela bir otomobili hızlı üretebilirsiniz. Ama hızlı aşk yapamazsınız. Onun adı seks olur. En sonunda dilinizdeki kelimeler de anlamını kaybeder, diliniz devrilir, altında kalırsınız . (bkz. ing. **to make love**, fr. **faire l'amour**)

Bunun için haftada bir kitap okumayan insanların vatan sevgisi konusunda şüphem var. Ne için öldüğünü bilmeyen bir insanın şehit olabileceğinden de şüpheliyim. Günahı boynuma.

Sırf bir komutan emretti diye ölüme koşan insanı intihara daha yakın görüyorum. Zira düşünmeyi reddeden bir duruş bu. **Barış için bütün yollar denenmeden yapılan bir savaş nasıl cinayet olursa böylesi bir savaşta ölerek şehit olunabileceğine de gerçekten inanmıyorum**. Bir cinnet hâli bu sadece.

Ölenler neden ölüyor? İntikam almak için? Belki de savaşın o zor koşullarından o kadar bıktılar ki ölüm onlar için bir kurtuluş. Zaman katılmadan gidilen ölüm hızlı yapılan yemekler gibi, lezzetsiz, anlamsız, cahilce bir ölüm.

“[Müslümanların iç hastalıkları](#)” adlı yazıda şöyle bir olay aktarmıştım:

“Hayber Gazvesi sırasında büyük fedakârlıklar gösteren Kuzman adındaki birisinin, sonunda cehenneme gideceği Hz. Peygamber tarafından haber verilmişti. Bunun üzerine Ashab-ı kiramdan Huzâî Eksüm, Kuzman'ı izlemiş ve O'nun, aldığı yaralara sabredemeyip, kılıcı üzerine yaslanarak intihar ettiğini görmüştür. Kuzman'ın ölüm şekli Allah Resulu'ne iletilince şöyle buyurmuştur: “İnsanlar arasında öyle kimseler vardır ki, dış görünüşe göre, cennet ehline yaraşır hayırlı işler yaparlar; halbuki kendileri cehennemliktir. Öyle kimseler de vardır ki, cehennemliklere ait kötü işler yaparlar, halbuki kendileri cennetliktir” (Buhârî, Kader, 5, Rikâk, 33; Müslim, İman, 179).”

İnsan ölmek için bile zamana ihtiyaç duyar. Yaşamayı öğrenmeyen ölmeyi de öğrenemez kanaatimce. Hayatının hiç olmazsa bir kısmını ölmeyi öğrenmeye ayırmalı insan. Neden öleceğini ya da ölümü (ve başkalarınınkini) neden göze aldığını bilmeli. Bu bilş ancak anlam ile yani zamanla olabilir.

*“Türk bayrağı yakıldığı zaman deliye dönen, şehit cenazelerinde “yeter” diye bağırın bu insanlar nasıl oluyor da her gün yüzlerce Türk vatandaşının hayatını tehlikeye atabiliyorlar yollarda? Geçenlerde [çöken bir Kur'an kursu binasının altında kalan çocuklar](#), dinî bir bayram olan Ramazan'ı kutlarken yollarda can verenler, düğünlerde kurşun yiyen gelinler damatlar... Dinî, içtimaî bütün faaliyetlerimizin içinde ölüm var. Ölümüne seviyoruz, uğruna ölen varsa “vatan” diyoruz toprağa. **Kanla sulanmış toprağın üstünde, rengini kandan alan bir bayrağın altında bir mezbahada yaşar gibiyiz! İyi ama nereden geliyor bu hemoglobin aşkı?**”*

diye sormuştuk “[Ölüm Sevgisi Nedir?](#)” isimli yazımızda.

Evet, zamansız hiç bir şey olmuyor. Yazı yazılmıyor, kitap okunmuyor, yaşanmıyor ve hatta doğru dürüst ölmüyor bile.

Ölüm ya da Hayat kavramlarını ayrı ayrı algılamaktansa birbirlerini tamamlayan parçalar olarak görmenin yararını savunduğumuz “[Yaşama çıplak gözle bakarken](#)” isimli makaleden bir paragrafla bitirelim sözü:

Zaman'ı düşünmek, Zaman'ı yazmak

“Nabzımızın kaç defa atacağı, akciğerimizi kaç defa doldurup boşaltacağımız belli. İnsan ana rahmine düştüğü anda dönmeye başlayan bir sayaç bir tür kum saati gibi işliyor. Üst tarafını değil ama aşağı düşen kumları görebiliyoruz. Başlayan veya biten bir şey yok, sadece belli sayıdaki kum tanesi yer değiştiriyor.”